SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

VNS 16/2022 vp

Lausunto

31.1.2023

Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta
TyV@eduskunta.fi

Asia: VNS 16/2022 vp Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. ja 2. osa Näkymiä seuraavien sukupolvien Suomeen

Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta on pyytänyt sosiaali- ja terveysministeriöltä kirjallista lausuntoa valtioneuvoston tulevaisuusselonteosta. STM keskittyy lausunnossaan sukupuolten tasa-arvoon ja työsuojeluun liittyviin teemoihin.

Sukupuolten tasa-arvo

Kesäkuussa 2022 hyväksyttiin tasa-arvopoliittinen selonteko ja osana sitä laadittiin ensimmäistä kertaa Suomessa kansalliset pitkän ajan, yli hallituskausien ulottuvat tasa-arvotavoitteet. Sukupuolten tasa-arvo koskettaa jokaista, jokaisen kaikkia elämänvaiheita ja -alueita ja siten kaikkea yhteiskunnan toimintaa. Tämä on ollut lähtökohta, joka näkyy luonnoksen seitsemässä päätavoitteessa. Ne eivät ole sidottuja hallinnonalarajoihin. Tässä lausunnossa tulevaisuusselontekoa peilataan tasa-arvoselonteon tavoitteisiin ja keskitytään erityisesti lapsiin ja nuoriin.

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen

Tulevaisuusselonteossa todetaan, että lainvalmistelun osalta on tärkeää kehittää vaikutusarviointia. Tähän kuuluu myös sukupuolivaikutusten arviointi. Sukupuolivaikutusten arviointi säädösvalmistelussa vähentyi vuosien 2017-2020. Vuonna 2021 laskeva trendi katkesi, mutta edelleen noin neljässä viidestä annetusta esityksestä ei ole minkäänlaista sukupuolinäkökulmaa tai arviointia sukupuolivaikutuksista. Osin tähän vaikuttaa ristiriitainen ohjaus: vaikka hallitus painottaa sukupuolivaikutusten arvioinnin merkitystä, ohjataan 2019 julkaistuissa uudistetuissa hallituksen esitysten laatimisohjeissa keskittymään keskeisiin vaikutuslajeihin. Tällöin sukupuolivaikutukset jäävät usein kartoittamatta.

Valtavirtaistaminen koskee myös laajemmin hallintoa. Sitä on kehitetty erityisesti kunnissa ja ministeriöissä. Edistystä on tapahtunut pistemäisesti, mutta ei voida sanoa, että tasa-arvon edistäminen viranomaisissa olisi systemaattista ja vakiintunutta. Viranomaisilta puuttuu muun muassa tietoa ja osaamista. Suomalaisen sukupuolineutraalin hallinnon muuttaminen

Postiosoite Postadress Postal Address	Käyntiosoite Besöksadress Office	Puhelin Telefon Telephone	Faksi Fax Fax	s-posti, internet e-post, internet e-mail, internet
Sosiaali- ja terveysministeriö				
PL 33 00023 Valtioneuvosto	Meritullinkatu 8 Helsinki	0295 16001 +358 295 16001	02951 63415 +358 2951 63415	kirjaamo.stm@gov.fi stm.fi

ei tapahdu käden käänteessä. Edistyminen on ollut melko hidasta, osin satunnaista ja jossain on menty myös taaksepäin. Tietoisuus tasa-arvolain velvoitteesta ja tasa-arvotavoitteista sekä sitoutuminen sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen toimeenpanoon on paikoin heikkoa.

Tasa-arvon edistämisvelvoite ei ole vielä piirtynyt julkishallinnon ohjeisiin ja määräyksiin tasa-arvolain vaatimuksen mukaisesti. Viranomaisia pitääkin jatkuvasti kannustaa tasa-arvon integroimiseen. Tätä voi tehdä esimerkiksi kouluttamalla, varmistamalla tasa-arvo- ja sukupuolittain analysoidun tiedon tuottamista ja saatavuutta, kehittämällä työmenetelmiä ja seurantaa. Tähän tarvitaan riittävät resurssit, toimiva mandaatti ja laajaa yhteistyötä. Myös tasa-arvon edistämistyön johtaminen eri tasoilla on avainasemassa.

Sukupuolistunut väkivalta ja lapsiin ja nuoriin kohdistuva häirintä

Sukupuolistunut väkivalta liittyy olennaisesti lasten ja nuorten mahdollisuuksiin toteuttaa itseään ja osallistua yhteiskunnan toimintaan sen täysivaltaisena jäsenenä. Valtion tehtävä on suojella lapsia ja nuoria myös sukupuolistuneelta väkivallalta, joka kohdistuu henkilöön hänen sukupuolensa, sukupuoli-identiteetin tai sen ilmaisun vuoksi. Se voi ilmetä fyysisenä, henkisenä, taloudellisena, digitaalisena tai seksuaaliväkivaltana, mutta myös häirintänä, vihapuheena, vainoamisena, kunniaan liittyvänä väkivaltana, pakkoavioliittona tai sen kaltaisina suhteina tai seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavana väkivaltana, sukuelinten silpomisena, prostituutiona ja ihmiskauppana.

Sukupuolistunut väkivalta rakentuu yhteiskunnan väkivaltakulttuurille, valtarakenteille sekä sukupuoleen ja sukupuolten rooleihin liittyville odotuksille. Se rakentuu epätasa-arvon perinteelle, jossa naiseutta ja mieheyttä on arvotettu eri tavoin. Poikien ja miesten liikkumatila sukupuolen ilmaisussa on ahdas. Esimerkiksi viihteeseen, peleihin ja osin urheiluun sisältyvä väkivalta on usein sidottu osaksi mieheyttä, valtakulttuuria ja arkielämää. Myös asevelvollisuus on heijastanut yhteiskunnan sukupuolille asettamia erilaisia odotuksia koskiessaan lähtökohtaisesti väestön kaikkia juridisia miehiä, ei naisia.

Sukupuolistunut väkivalta loukkaa sen kohteeksi joutuneen henkilön ihmisarvoa. Fyysisten ja psyykkisten seurausten lisäksi väkivalta heikentää uhrin elämänlaatua ja työ- ja toimintakykyä. On myös huomattava, että väkivalta voi vammauttaa pysyvästi ja johtaa kuolemaan. Lapsuudessa koetulla väkivallalla tai sen todistamisella on vakavia ja usein pitkäaikaisia seurauksia lapsen kehitykseen ja elämään. Lasten tai nuorten välinen väkivalta ei muodosta tästä poikkeusta. Väkivaltakokemukset voivat kumuloitua ylisukupolvisena väkivallalle altistumisena tai väkivallan käyttönä. Inhimillisen kärsimyksen lisäksi väkivallasta aiheutuu huomattavia välittömiä ja välillisiä kustannuksia yhteiskunnalle.

Lapsiin ja nuoriin kohdistuva seksuaalinen häirintä ja ahdistelu on varsin yleistä Suomessa. Häiritsevää seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua on perusopetuksen 8. ja 9. luokan tytöistä kokenut lähes joka toinen ja pojista reilu kymmenes edeltävien kahdentoista kuukauden aikana. Seksuaaliväkivaltaa on saman ikäryhmän tytöistä kokenut kolmetoista ja pojista viisi prosenttia. Tyttöjen seksuaaliväkivallan kokemukset ovat lisääntyneet merkittävästi viimeisten kahden vuoden aikana.

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret joutuvat muita useammin häirinnän kohteeksi. Heidän kokemansa vihapuhe ja häirintä voivat ilmetä juuri sukupuoli-identiteetin halventamisena. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa seksuaalista kaltoinkohtelua voi olla myös seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvää vihjailu, houkuttelu seksuaaliseen tekoon tai vastikkeen antaminen seksuaalisesta teosta. Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevien rikosilmoitusten määrä on pitkällä aikavälillä merkittävästi kasvanut.

Suomessa on 2010-luvulta lähtien onnistuttu luomaan pysyvää pohjaa kansalliselle poikkihallinnolliselle lähisuhdeväkivallan ehkäisytyölle. Sukupuolistuneen väkivallan kitkeminen ja haavoittuvassa asemassa olevien koskemattomuuden turvaaminen vaativat Suomelta pitkäjänteisiä toimia ja merkittävää resursointia myös jatkossa. Tämä tarkoittaa lainsäädännön toimivuuden arviointia sekä pysyviä rakenteita väkivallan ehkäisyyn ja torjumiseen kunnissa, yhteistoiminta- ja hyvinvointialueilla.

Suomen on tehostettava toimiaan haavoittuvassa asemassa olevien koskemattomuuden turvaamiseksi. Tämä merkitsee lasten ja nuorten välisen väkivallan systemaattista ehkäisyä sekä huolestuttavassa määrin lisääntyneen lapsiin ja nuoriin kohdistuvan seksuaalisen häirinnän ja kaltoinkohtelun torjuntaa.

Osallisuus

Järjestelmällisen, sananvapauden rajoittamiseen pyrkivän verkkohäirinnän kasvaminen on selkeä uhka demokratialle Suomessa. Naisiin ja tyttöihin sukupuolen perusteella kohdistuva vihapuhe ja seksuaalinen häirintä ovat verkossa yleistyneet merkittävästi. Laajamittainen verkkohäirintä normalisoi vihaa ja rajoittaa erityisesti naisten ja tyttöjen toimintatilaa ja sananvapautta verkkoympäristön lisäksi sen ulkopuolella. Se heikentää kohteena olevan ryhmän tai yksilöiden kiinnostusta ja mahdollisuuksia osallistua politiikkaan ja julkiseen keskusteluun ja siten toimia yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä. Yleisesti vihapuhe kaventaa sananvapautta ja yhteiskunnallista luottamusta.

Varhaiskasvatuksen ja koulutuksen tasa-arvo

Varhaiskasvatuksen ja koulutuksen tasa-arvo on vahvasti yhteydessä tulevaisuuden Suomeen, jossa muun muassa osaavien työntekijöiden saatavuus ja työn murros ovat keskiössä.

Vahva kaksijakoinen sukupuolikäsitys vaikuttaa ihmisiin läpi elämänkaaren, ja siten moniin yhteiskunnan toimintoihin. Yhdessä hetero-oletuksen kanssa se luo raamit sille, mitä tehtävää, valintaa tai asemaa pidetään tietylle sukupuolelle sopivana tai tyypillisenä. Kaksijakoinen sukupuolikäsitys ja sukupuoleen liitetyt odotukset ylläpitävät sukupuolen mukaista työnjakoa. Eriytyminen jäykistää yhteiskuntarakenteen sekä erottaa naisten ja miesten koulutuksen, työt ja toimintakentät toisistaan. Jäykät rakenteet rajoittavat yksilön vahvuuksien ja potentiaalin käyttöönottoa ja kaventavat sukupuolen ilmaisutilaa.

Nuoret tekevät ala- ja ammattivalinnat yhä hyvin vahvasti perinteisten sukupuolioletusten mukaan: tyttöjen ja nuorten naisten yleisin toiveammatti on sosiaali- ja terveysalalla, poikien ja nuorten miesten tekniikan alalla. Jyrkkä sukupuolen mukainen eriytyminen näkyy Suomessa kaikilla koulutusasteilla aine- ja alavalinnoissa, ja korostuu toiselle asteelle siirryttäessä erityisesti ammatillisessa koulutuksessa.

Vuonna 2021 voimaan tulleen laajentuneen oppivelvollisuuden on arvioitu lisäävän sukupuolten yhdenvertaisuutta. Toistaiseksi perusasteen koulutuksen varassa on enemmän miehiä kuin naisia. Peruskoulussa erityistä tai tehostettua tukea saavat pojat huomattavasti yleisemmin kuin tytöt. Sukupuolten väliset keskimääräiset erot peruskoulumenestyksessä ovat kaventaneet poikien jatko-opintomahdollisuuksia. Tyttöjen ja poikien välinen ero koulumenestyksessä ei selity eroilla kognitiivisissa kyvyissä. Sen sijaan sitä voi selittää poikien heikompi lukutaito ja erot oppimista tukevissa asenteissa.

Koulutuksellinen eriarvoisuus kasautuu useiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Esimerkiksi sukupuoleen liitetyt odotukset, tietynlaista miehisyyttä korostava kulttuuri ja sosioekonomiseen asemaan liittyvät mahdollisuudet voivat vaikuttaa oppilaiden kouluviihtyvyyteen ja siten heidän oppimistuloksiinsa. Sukupuoleen perustuva häirintä voi rajoittaa erityisesti sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden koulussa pärjäämistä. Liikkumatila sukupuolen ilmaisemisessa on edelleen liian ahdas, eivätkä opetusmateriaalit huomioi sukupuolten moninaisuutta riittävästi. Opetussisällöt ja -käytännöt vaikuttavat käsityksiin sukupuolista, sukupuolirooleista ja eri ihmisten tehtävistä yhteiskunnassa.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet edellyttävät tasa-arvon edistämistä läpileikkaavasti koulun eri oppiaineissa ja käytännöissä. Tasa-arvotyötä tukee myös toiminnallisen tasa-arvosuunnitteluvelvoitteen laajentaminen perusopetukseen vuonna 2015. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitteluvelvoite on tällä vaalikaudella laajennettu myös varhaiskasvatukseen.

Suomi on sukupuolten tasa-arvon ja ihmisoikeuksien järjestelmällinen edistäjä kansainvälisesti

Tasa-arvopoliittisessa selonteossa linjataan, että Suomi on sukupuolten tasa-arvon ja ihmisoi-keuksien järjestelmällinen edistäjä kansainvälisesti. Käytännössä tämä tarkoittaa, että Suomi ajaa aloitteellisesti ja pitkäjänteisesti naisten ja tyttöjen oikeuksia, kaikkien sukupuolten tasa-arvoa ja ihmisoikeuksia EU- ja kansainvälisessä toiminnassaan. Keskeistä on Suomen toiminnan ihmisoi-keusperustaisuus: Suomi edistää kaikkien – mukaan lukien kaikkien sukupuolten – rikkomatto-mien ja universaalien ihmisoikeuksien toteutumista. Tämä on ollut jo pitkään Suomen EU- ja kan-sainvälisen toiminnan perusta, ja tätä työtä jatketaan ja vahvistetaan. On myös huomattava, että kansainvälisenä tasa-arvotoimijana Suomen uskottavuus perustuu edistykselliseen kansalliseen tasa-arvopolitiikkaan.

Suomen pitkäjänteinen ja järjestelmällinen toiminta sukupuolten tasa-arvon ja ihmisoikeuksien puolesta on entistä tärkeämpää, koska sukupuolten tasa-arvon osalta on meneillään ristiriitaisia muutoksia EU:ssa ja maailmanlaajuisesti. Koronapandemia on

vaarassa vesittää aiempaa myön-teistä tasa-arvokehitystä eri alueilla. Ukrainan sota on lisännyt naisiin ja tyttöihin kohdistuvaa ja seksuaalista väkivaltaa sekä ihmiskauppaa. Lisäksi sukupuolten tasa-arvon, naisten ja tyttöjen oikeuksien sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustus on kasvanut ja uhkaa ihmisoikeuksien toteutumista. Rajoituspyrkimykset ovat kohdistuneet myös seksuaali- ja lisääntymisterveyteen ja -oikeuksiin. Tämä niin kutsuttu anti-gender -liikehdintä pyrkii heikentämään jo saavutettua tasa-arvoa ja kiistää ihmisoikeuksien universaaliuden.

Suomen EU- ja kansainvälisen tasa-arvopolitiikan lähtökohtana on vastustaa ihmisoikeuksien heikentämispyrkimyksiä. Jokaiselle on taattava itsemääräämisoikeus omaan kehoon, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun. Suomen kansainvälisessä tasa-arvopolitiikassa painote-taan seksuaali- ja lisääntymisterveyttä ja -oikeuksia, sukupuolistuneen väkivallan torjumista sekä naisten tasa-arvoista taloudellista ja poliittista osallistumista. Lisäksi korostetaan haavoittuvassa asemassa olevien aseman parantamista.

Suomi tukee jatkossakin monenkeskistä sopimusjärjestelmää ja oikeusvaltioperiaatetta ja pyrkii vahvistamaan niitä kaikessa EU- ja kansainvälisessä toiminnassaan. Samoin Suomi edistää kan-sainvälisten tasa-arvo- ja ihmisoikeusvelvoitteiden täytäntöönpanoa. Tämä Suomen toiminta on ensiarvoisen tärkeää, kun kansainvälistä sopimusjärjestelmää ja ihmisoikeussopimusten velvoit-tavuutta haastetaan yhä laajemmin. Nykyisten konfliktien keskellä on myös entistä tärkeämpää huomata, että kestävää rauhaa ei voi rakentaa ilman sukupuolten tasa-arvoa sekä naisten ja tyt-töjen osallistumis- ja muiden oikeuksien turvaamista rauhanprosesseissa.

Työsuojelu

Laadukas ja kestävä työelämä on hyvinvointiyhteiskunnan perusta

Laadukas ja kestävä työelämä on hyvinvointiyhteiskunnan perusta, sillä se lisää osallisuutta ja luo taloudellisen pohjan myös palvelujen tuottamiselle. Laadukas ja kestävä työelämä on veto- ja pi-tovoimaista ja siinä työhyvinvointi ja tuottavuus ovat korkealla tasolla. Näillä on vaikutus työlli-syyteen, yritysten kilpailukykyyn, menetetyn työpanoksen kustannusten vähentymiseen, ihmisten hyvinvointiin ja yhteiskunnan taloudelliseen kantokykyyn.

Pandemiat, ilmastonmuutos ja geopoliittiset kriisit haastavat työelämää. On tarve työelämän re-silienssin jatkuvalle vahvistamiselle. Muuttuvassa työelämässä on myös tärkeätä varmistaa, että työ on turvallista ja terveellistä kaikilla työpaikoilla riippumatta työn tekemisen muodosta, sisäl-löstä, paikasta, toimialasta tai työpaikan koosta. Riskien arvioinnilla ja ennakoinnilla on tässä tärkeä merkitys. On myös kiinnitettävä huomiota työelämän voimavarojen vahvistamiseen, mikä tarkoittaa mm. mielenterveyden ja työkyvyn vahvistamista.

Pääministeri Marinin hallitusohjelma sisältää työelämäohjelmia koskevan kokonaisuuden, jonka tavoitteena on työllisyyden, hyvinvoinnin ja tuottavuuden lisääminen. Työelämäohjelmien koko-naisuus koostuu Työn ja työhyvinvoinnin kehittämisohjelmasta eli TYÖ2030-ohjelmasta ja siihen liittyvästä tutkimusohjelmasta, osatyökykyisten työllistymistä

tukevasta Työkykyohjelmasta sekä Työelämän mielenterveysohjelmasta. Työ2030-ohjelmassa kehitetään samanaikaisesti työhyvin-vointia ja tuottavuutta, vahvistetaan luottamukseen perustuvaa yhteiskehittämistä työpaikoilla ja työelämän verkostoissa, edistetään uuden teknologian ja digitalisaation hyödyntämistä sekä tue-taan työn murroksen edellyttämää uusiutumista ja jatkuvaa oppimista työelämässä. Työkykyoh-jelmassa helpotetaan osatyökykyisten työttömien työllistymistä ja tuetaan työkykyä. Työkykyoh-jelmalla kehitetään työkyvyn ja työllistämisen palveluita asiakaslähtöisiksi siten, että asiakkaat saavat tarvitsemansa palvelut työmarkkina-asemasta riippumatta. Työelämän mielenterveysohjelma korostaa ennaltaehkäisevien toimenpiteiden merkitystä ja mielenterveyden näkemistä työelämän voimavarana.

Suomen kestävän kasvun ohjelmassa toteutetaan investoinnit Mielenterveys ja työkyky työllisyy-den ja tuottavuuden edellytyksenä, Työkykyohjelman laajennus sekä IPS –Sijoita ja valmenna –kehittämisohjelman laajennus.

Sosiaali- ja terveysministeriö on laatinut yhdessä keskeisten työelämän sidosryhmien kanssa Työ-ympäristön ja työhyvinvoinnin linjaukset vuoteen 2030 ”Turvallisia ja terveellisiä työoloja sekä työkykyä kaikille” sekä niille toimeenpanosuunnitelman vuosille 2022 ja 2023. Työympäristön ja työhyvinvoinnin linjaukset täsmentävät työterveys- ja työturvallisuusasioissa sosiaali- ja terveys-ministeriön strategiaa. Linjaukset sisältävät osaltaan Kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopi-muksen nro 187 edellyttämän työturvallisuuden ja -terveyden edistämistä koskevan kansallisen toimintapolitiikan. Linjaukset sisältävät painopisteet työterveyden ja työturvallisuuden edistämi-sessä. Linjausten painopisteet ovat: 1. Vastaamme työsuojelua koskeviin tulevaisuuden työn haasteisiin 2. Turvalliset ja terveelliset työolot kaikille 3. Edistämme toiminta- ja työkykyä sekä työllistymiskykyä. Linjausten toimeenpanosuunnitelmassa on huomioitu myös Euroopan työterveyttä ja työturvallisuutta koskeva strategiakehys. Työympäristön ja työhyvinvoinnin linjausten toimeen-panosuunnitelma vuosille 2024-2027 tullaan laatimaan loppuvuonna 2023 / alkuvuonna 2024.
Työelämää on kehitetty myös Euroopan sosiaalirahaston hankkeilla ja kehitetään edelleen ESR+ hankkeilla uudella EU:n alue- ja rakennepolitiikan ohjelmakaudella Uudistava ja osaava Suomi 2021-2027.

On tärkeää, että työikäisten työkyvyn edistäminen huomioidaan myös hyvinvointialueiden toi-minnassa. Työkykyongelmien ennaltaehkäisyn ja työssä jatkamisen tuen täytyy koskea koko väestöä. Sen varmistamiseksi on tärkeää valtioneuvoston periaatepäätöksen Työterveys 2025 mukaisesti varmistaa työterveyshuollon ja muun sosiaali- ja terveydenhuollon yhteensovittaminen toiminnallisesti sekä toimijoiden välinen yhteistyö työkyvyn edistämisessä ja tukemisessa.

Työelämän ja palvelujärjestelmän määrätietoinen ja pitkäjänteinen kehittäminen myös tulevaisuudessa on välttämätöntä, jotta voimme edistää osaavan työvoiman saatavuutta ja työelämän vetovoimaisuutta, vahvistaa työikäisten mielenterveyttä ja työkykyä sekä lisätä ihmisten hyvinvointia ja yritysten kilpailukykyä.

Tanja Auvinen
Johtaja
Työ- ja tasa-arvo-osasto, STM

Jakelu TyV@eduskunta.fi